

1980 SONRASI ÂŞIK ŞİİRİNDE SİYASİ SÖYLEMLER*

Salahaddin BEKKİ¹

Özet

İlk örneklerine XVI. yüzyılda tanık olduğumuz taşlamalar, tekke çevrelerinde dini içerikli olarak ortaya çıkmış zamanla din dışı konularla zenginleşerek günümüze kadar gelmiştir. Kurulu düzenin bir tür eleştirisinin yapıldığı taşlamalarda, cahillik, yoksulluk, rüşvet, adam kayırma, yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık gibi sosyal konular ile devlet adamlarının halka yaptığı zulümler ve siyasi hayattaki aksaklıklar dile getirilmiştir. 1980 sonrası âşık şiirinde siyasi söylemleri inceleyeceğimiz bu çalışma, bir bakıma 1980-1999 yılları arasında kayda geçen “siyasi hayatla ilgili taşlamalar”ın değerlendirilmesi olacaktır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen siyasal olaylara belli bir dünya görüşü (siyasi yaklaşım) çerçevesinden bakan âşıkların, politik görüşlerini destekledikleri ya da yakınlık duydukları liderlere karşı övgüde bulunmaları; bunun doğal sonucu olarak da karşıt görüşteki liderleri eleştirmeleri söz konusu olmuştur. Yapılan bu eleştiri ve övgülerin maddî kazanım olarak âşıklara geri dönmesi özellikle bu asrın son iki çeyreğinde siyasal taşlamaların nicelik ve nitelik olarak artmasına zemin hazırlamıştır. Belli bir siyasi görüşün / siyasal partinin yanında yer almayan ama gördüğü çarpıklıkları, haksızlıkları eleştiri konusu yapan âşıkların (Sefil Selimi gibi) maddi bir kazanç elde edemedikleri gibi bir de soruşturma ve kovuşturmalara maruz kaldıkları görülmektedir.

Bu çalışmada, 1980-1999 yılları arasında eser veren âşıklardan derlenen siyasi hayatla ilgili taşlamalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kavramlar: Taşlama, Yergi, Siyasal hiciv, Mahzuni Şerif, Ozan Arif, Şah Turna, Âşık Kemâlî Bülbül.

THE DISCOURSES ON LYRIC POETRY AFTER THE YEAR 1980

Abstract

The satires encountered in the 17th century appeared as religious based around the Dervish contents and survived until today by flourishing with non-religious matters. It is mentioned in these satires that criticize the established system, the social issues such as illiteracy, poverty, bribery, favoritism, dishonesty and the cruelty of politics on society and political troubles.

This study, on which we will analyze the political discourses about the lyrics after the year 1980, is an evaluation on satires about political life.

On the second half of the 20th century, the bards who analyze the political events that appeared on this century in terms of a certain political view, praised the leaders whom they supported or felt sympathy. As a natural consequence, they criticized the dissentient leaders. The financial regain of these praises and critics of bards has prepared a backdrop to the increase in political disputes in terms of quality and quantity especially in the last two decades of last century. It is explicit that the bards who don't support a political view but criticize the corruptions and unfairness not only lacked of financial gain but also subjected to investigations.

On this study, the satires of the bards composed between the years 1980 and 1999 will be analyzed.

Keywords: Satire, Appraise, Political irony, Mahzuni Şerif, Ozan Arif, Sah Turna, Âşık Kemâlî Bülbül.

* Bu çalışma, “Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Âşıklık Geleneği Bilgi Şöleni (Erzurum, 15-17 Ekim 2015)”te aynı başlıkla sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sbekki@gmail.com.

GİRİŞ

XX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen siyasal olaylara belli bir dünya görüşü (siyasi yaklaşım) çerçevesinden bakan âşıkların, politik görüşlerini destekledikleri ya da yakınlık duydukları liderlere karşı övgüde bulunmaları bunun doğal sonucu olarak da karşıt görüşteki liderleri eleştirmeleri söz konusu olmuştur. (Çıblak 2008: 108). Yapılan bu eleştiri ve övgülerin maddi kazanım olarak âşıklara geri dönmesi özellikle bu asrın son iki çeyreğinde siyasal taşlamaların nicelik ve nitelik olarak artmasına zemin hazırlamıştır. Belli bir siyasi görüşün / siyasal partinin yanında yer almayan ama gördüğü çarpıklıkları, haksızlıkları eleştiri konusu yapan âşıkların (Sefil Selimi gibi) maddi bir kazanç elde edemedikleri gibi bir de soruşturma ve kovuşturmalara maruz kaldıkları görülmektedir.

İlk örneklerine XVI. yüzyılda tanık olduğumuz taşlamalar, tekke çevrelerinde dini içerikli olarak ortaya çıkmış zamanla din dışı konularla zenginleşerek günümüze kadar gelmiştir. Kurulu düzenin bir tür eleştirisinin yapıldığı taşlamalarda, cahillik, yoksulluk, rüşvet, adam kayırma, yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık gibi sosyal konular ile devlet adamlarının halka yaptığı zulümler ve siyasi hayattaki aksaklıklar dile getirilmiştir. Bu yüzyılda kurulu düzene (Osmanlı) alternatif olarak İran'ı önceleyen ve "Alevi-Bektaşî Edebiyatı" olarak adlandırılan tarzın ortaya çıkmasını sağlayan Pîr Sultan Abdal, en önemli isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

XVII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunu gücünün ve ihtişamının devam ettiği bir dönem olması hasebiyle taşlama türündeki şiirlere pek rastlanmaz.

XVIII. yüzyıl nicelik olarak az fakat nitelikli taşlama örneklerinin verildiği bir dönem olarak karşımıza çıkar. "*Sınırlı sayıdaki taşlama örnekleri artık, toplumun büyük bir kesimini olumsuz yönde etkileyen temel sorunların âşıklar tarafından açıkça eleştiri konusu edilmeye başlandığını göstermektedir.*" (Çıblak 2008: 81).

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için her bakımdan yıkıcı ve yıpratıcı olmuştur. Bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar, Fransız İhtilalinin Osmanlıda tesirlerinin görülmesi, Tanzimat Fermanının ilanı gibi gelişmeler âşıklar üzerinde de son derece etkili olmuştur. Savaşlar sonucu dibe vuran ekonomik yapı ve bunun sonucu olarak artan yoksulluk ve yolsuzlukların müsebbibi olarak görülen başta padişah olmak üzere tüm devlet yöneticileri dönemin âşıkları tarafından çok sert bir dille eleştirilmişlerdir. Bu dönemde yetişen âşıklar çağın kendilerine sundukları her türlü olanağı kullanarak bireysel ve toplumsal içerikli çok sayıda eser üretebilmişlerdir. Taşlama türünün en önemli temsilcileri sayılan, Bolulu Dertli, Dadaloğlu, Deliktaşlı Ruhsatî, Develili Seyranî ile Şarkışlalı Serdarî de bu dönemde yaşamışlardır.

XX. yüzyıl âşık edebiyatında köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Yüzyılın ilk çeyreği toplumun büyük sıkıntılar çektiği, yeniden var olma savaşının verildiği bir dönemdir. Atatürk'ün önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı ve sonrasında uygulanan kültür politikaları, âşıklar için kendilerini ifade edebilecekleri uygun bir ortam sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yirmi yılı âşıklar ile yeni düzenin uyumlu birlikteliğine sahne olur. (Başgöz 1986: 192–203)

Halkevlerinin yaygınlaşması, Köy Enstitülerinin kurulması, “Halk Şairlerini Koruma” adı altında derneklerin açılması ve “Halk Şairleri Bayramları” gibi etkinliklerle âşıklara sanatlarını sergileyecekleri ortamların hazırlanması bu uyumun meyveleri olarak değerlendirilmelidir.

İkinci Dünya Savaşı ile ülkede başlayan ekonomik sıkıntılar, Türkiye’de politik yerginin tekrar canlanmasına zemin hazırlamıştır. 1943’te Habib Karaaslan, İnönü ve Halk Partisini hedef alan şiirler söylemeye başlar:

*“Habip bu hileyi sezen
Yedi yıldır gurbet gezen
Halk Partisi halkı ezen
Parti değil baş belası”* (Başgöz 1986: 192–203)

Demokrasinin kurumlaşması, çok partili hayata geçişin sancılarının yaşandığı ve 1960 darbesi ile sona eren bu dönemde (1945-1960 arası) âşıkların siyasi gelişmelere paralel olarak bazen İnönü’yü bazen de Demokrat Parti ve Menderes’i hedef alan taşlamalar söylediğine şahit oluyoruz.

1960 Darbesi ve sonrasında ülkede yürürlüğe konan Anayasa, âşık edebiyatı ve temsilcileri için bir dönüm / kırılma noktası oluşturur. Devlet tarafından kurulan derneklerin yerini sivil yapılanmalar alır. 1963’te Sefer Aytekin ve Fikret Oytam’ın öncülüğünde Türkiye İşçi Partisi (TİP) bünyesinde bir âşıklar derneği (Devrimci Ozanlar Derneği, Türk Halk Ozanları Derneği) kurulur.

1960 Darbesi, darbe sonrası oluşturulan siyasi ortam toplumu iki büyük kampa da bölmüş ve 1980 Darbesiyle sonuçlanan bir anarşi döneminin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Sağ ve sol diye ikiye bölünen toplumun âşıkları da bu bölünmenin içinde yer alarak kendilerini konumlandırmışlardır. Bu ayrışma Âşık Leşkerî (Hüsnü İyidoğan) tarafından “ozanın ozanla dövüşü” temasıyla şiirleştirilmiştir:

*“Görün hey erenler zaman bozuldu
Ozanın ozanla dövüşüne bak
Kargayı kılavuz ettiler başa
Bülbülün dikenini sevişine bak

Kimi solcu oldu kimisi sağcı
Kimi işbirlikçi kimisi yağcı
Hele bir şey var ki hepsinden acı
Haklının haksızı övüşüne bak

Kimi dinci oldu kimi imancı
Kimi İrancı kimi Turancı
Kimi bağlamacı kimi kemancı
Tilkinin aslana sövüşüne bak

Kimi Hak elinden dolu içtim der
Kimi yalanla bin bir haltı yer
Hakemsin ey halkım sen bunları gör
Cahilin bilgeyi kovuşuna bak

Leşkerî’yem sözüm atman yabana
Gönlüm barış dostluk sevgiden yana
İnsan olup eğer kıymazsak cana*

Gönülün gönülü kavuşuna bak” (Çıblak 2008: 255)

1960 sonrası yaşanan gelişmeler, âşıkları geleneksel icra ortamlarından –köy, kasaba kahvesi, gecekondu semtlerinde kendiliğinden oluşan muhabbet ortamları- hayli uzaklaştırır. Artık onlar, önceden ayarlanmış sinema, kapalı spor salonu veya stadyumlarda belli bir siyasi fikrin/oluşumun taraftarlarına seslenmeye başlarlar. Seslendikleri kitleler siyasallaştıkça âşığın kendisi de siyasallaşacak ve öteki olarak gördüğü hem siyasi partiyi hem de o tarafta yer alan meslektaşını kıyasıya eleştirecek hatta küfre varan sözlerle yerecektir. (Bekki 2008: 267-286) Sağcılar, solcu olarak bilinen âşıkları “Moskof uşakları” olarak nitelerken, solcular da “kurt, köpek, yal” gibi kelimeleri bir araya getirerek sağcılara veryansın etmişlerdir. Sağcı-solcu âşık ayrımı, geleneksel bir tür olan şairnamelere de yansımıştır. On beş dörtlük olan Gülhani’nin şairnamesinden –ki şiirin tamamı ekler kısmında verilmiştir- üç dörtlük aşığa iktibas edilmiştir:

*Mahzûnî çok sağa sola atıldı
Sevildi sayıldı fazla tutuldu
Gizli gizli eylemlere katıldı
Bükülerek giden yılan olmasın*

*Ali Gürbüz sola doğru yürümüş
Hüseyin Çırakman ile birikmiş [bir imiş]
Fikrini anlamak biraz zor imiş
Reklam yapan çoktur ilan olmasın*

*Ali İzzet Özkan, Davut Sularî
Şah Turna da atılıyor ileri
İhsanî’dir solcuların kralı
Sakin peşi sıra gelen olmasın” (Kaya 1990: 79-81)*

Bu hengâme içinde 12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleşir ve ortalığı büyük bir sessizlik kaplar.

Bazı kişiler Avrupa’ya kaçmak zorunda kalır. Avrupa’ya gidenlerin bir kısmı Türk vatandaşlığından çıkarılır (Ozan Arif, Şah Turna gibi). Ortalık sakinleşmeye başlayınca “ne sağ ne sol” ayaklı şiirlerin dillendirilmeye başlandığı görülür. Bunlardan biri 1960 Darbesinden sonra cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel’e hakaret etmekten bir/iki yıl kadar hapis yatan Âşık Yaşar Reyhanî’ye aittir:

*“Bundan öte yollarımız
Ne sağ ne sol gerçeğe yol
Halktan yana dillerimiz
Ne sağ ne sol gerçeğe yol*

*Sağ dedik naneyi yedik
Sol dedik sol didik didik
Biz eskiden böyle miydik
Ne sağ ne sol tek insan ol*

*Dava koltuk amaç para
Hep eziliyor fukara
Sen kendine bir yol ara
Ne sağ ne sol Allah’ı bul*

Ararım dostu ararım

Kimseye olmaz zararım
Reyhani'yim son kararım
Ne sağ ne sol sen seni bul" (Düzgün 1997: 61)

Diğer taraftan 12 Eylül Darbesini gerçekleştirenler en ağır dille eleştirilere de muhatap olurlar. Solda darbenin kendilerine karşı yapıldığı görüşü hakimdir. Şah Turna, 13 Eylül 1980 tarihini taşıyan şiirinde,

"On iki eylül darbesi
Halklar için zulüm geldi
Yerin dibine batası
Daha beter zalim geldi

Zulüm geldi zulüm geldi
Daha beter zalim geldi

Tanklı toplu yol kesildi
Gecekondular basıldı
Yurtsever gençler asıldı

Halklar için zulüm geldi
Daha beter zalim geldi

....
Acı acı siren çaldı
Geceler gündüzü aldı
Şah Turna sürgünde kaldı

Halklar için zulüm geldi
Daha beter zalim geldi" (Ozan Şahturna 1998: 183)

derken sağın temsilcilerinden Ozan Arif, 21 Ağustos 1987 tarihini taşıyan destanında,

"Kaç yıl oldu on iki eylül olalı
İdareyi bu beyler ele aldı alalı
Senelerdir dinledik tantanayı mavalı

Ben on iki eylülün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim

Seven sevsin arkadaş sevene de karışmam
Alkışlayan alkışlar övene de karışmam
Önce sevip sonra diz dövene de karışmam

Ben on iki eylülün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim

...
Allah zeval vermesin vatana ve devlete
Benim sözüm on iki eylül denen illete
Yapanları şikâyet ediyorum millete

Ben on iki eylülün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim

...
Biliyorum ben bunu bunlar tuzak kuracak
Bunlar Ozan Arif'i ya asıp ya vuracak
Asarlarsa asanlar son sözüm soracak

*Ben on iki eylülün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim* (http://www.ozan-arif.net/index.php/siirler/) [ET: 21 Eylül 2015]

diyerek darbecileri çok daha ağır bir dille eleştirir.

Ozan Arif, bir yandan da yapılan darbenin ülkücüleri hedef almasının şaşkınlığını yaşar. Bu şaşkınlık biraz da kızgınlığa dönüşerek “Kim?” başlıklı destanda vücut bulur:

*“Özbeöz evlatken ‘Devlet Baba’ya
Şimdi sayenizde döndük üveye
Diken yaranırmış zaten deveye
Askeri subayı vuran kim beyler*

*Eyyamcı mideci pipocusunun
Soyguncu vurguncu depocusunun
Dev-Yol’cu Dev-Sol’cu Apocu’sunun
Karşısında mertçe duran kim beyler”* (Ozan Arif 1987: 88-89)

12 Eylül Darbesini yapan Kenan Evren başta olmak üzere o dönemin kuvvet komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Konseyi üyelerinin övüldüğü şiirler de vardır. Kırşehir’in ünlü simalarından Şemsi Yastıman on bir dörtlükten oluşan bir şiir yazarak Kenan Evren’i Kırşehir’e davet eder:

*“Arzumuz var Evren Paşa
Bir gel de Kırşehir coşa
Karşılarız koşa koşa
Kırşehir’e küs müsünüz”* (Ülgen 1995: 156)

Bu şiirin üzerinden fazla bir zaman geçmeden Cumhurbaşkanı Kenan Evren, başbakan Bülent Ulusu ve konsey üyeleri Kırşehir’e gelirler ve uzun zamandır atıl bir vaziyette olan Petlas Lastik fabrikasının tekrar faaliyete geçmesi için gerekli talimatları verirler. Şemsi Yastıman, bu ziyareti de on altı dörtlülle destanlaştırır:

*“Teşekkürler Evren Paşa
Arzum gitmedi boşa
Kıymet verip vatandaşa
Kırşehir’e hoş geldiniz*

...

*Eskiler hiç gelmezlerdi
Kırşehir’i bilmezlerdi
Teşrifiniz güven verdi
Kırşehir’e hoş geldiniz”* (Ülgen 1995: 158-159)

Darbenin etkilerinin azalmaya başlaması ve yeniden anayasal düzene geçiş 7 Kasım 1982’de kabul edilen Anayasa ile olur. Aynı oylamada Kenan Evren’in cumhurbaşkanlığı da halka onaylatılır.

31 Mayıs 1983’te Süleyman Demirel, Deniz Baykal gibi on altı siyasetçi Zincirbozan’da zorunlu ikamete tabi tutulur. Aynı yıl 6 Kasım’da yapılan genel seçimlerden Turgut Özal liderliğindeki ANAP birinci olarak çıkar. 25 Mart 1984’te yapılan yerel seçimlerin galibi de ANAP olmuştur. 6 Eylül 1987’de yapılan halk oylamasıyla eski

liderler Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in tekrar siyaset yapmalarının önü açılır. Siyasi alandaki bu gelişmeler âşıkları da doğrudan etkiler.

1980 öncesi kendisini "... demokrat solcu bir ozan" olarak tanımlayan ve bu vadide bolca söylem geliştiren Mahzunî Şerif, 12 Eylül darbesini de milletin alınına sıkılan bir kurşuna benzetir. Ünlü "Domdom Kurşunu" şiiri, 12 Eylül için söylenmiştir (Zaman 2005: 58). Türkü olarak çok meşhur olan şiirin ilk kuplesi şöyledir:

*"Kaşların arasına domdom kurşunu değdi
Bir avcı vurdu beni bin avcı yedi beni
Ah dedim ağladım vah dedim ağladım
Eğdi yâr boynun eğdi Allah kerimsin dedi
Hançer yarası değil domdom kurşunu değdi"*

Doğrudan kişileri hedef almayan daha çok toplumun genelini ilgilendiren konularda eleştirilerini eksik etmeyen Mahzunî Şerif, bir zaman sonra estetik kaygıları önceleyen ürünler vermeye başlar. 2002'de Hakk'a yürüdüğünde biraz türküye merakı olanlar onu,

*"İşte gidiyorum çeşmi siyahım
Önümüze dağlar sıralansa da
Sermayem derdimdir servetim ahım
Karardıkça bahtım karalansa da"* (Aktaş 2002: 224) dörtlüğüyle uğurlamışlardır.

Türkiye'deki siyasi gelişmelerin 1980 sonrası aktörlerinin başında Turgut Özal gelir. Genel ve yerel seçimleri ezici bir farkla kazanan Anavatan Partisi ve onun lideri Turgut Özal, dönemin âşıkları tarafından övülmeye başlanır:

*"Eller yumruk olmaz kenetlenirler
Böyledir gelenek Anavatan'da
İnançlar birleşip kuvvetlenirler
Böyledir görenek Anavatan'da
...
Kemâlî Bülbül'üm oylarım helâl
Allah'ım vermesin partime zevâl
Liderleri lideri Özal'dır Özal
Oğul ballı petek Anavatan'da"* (Köktürk 2011: 73)

1984 yılı, bugün de ülke gündemini meşgul eden PKK'nın ilk silahlı eylemini gerçekleştirdiği yıldır. (15 Ağustos) 1984 aynı zamanda Bulgaristan'da yaşayan üç yüz bin Türkü'n, Türkiye'ye göçmesiyle (1989) sonuçlanacak Jivkov baskı yönetiminin başladığı yıldır.

Kemâlî Bülbül, "Bulgarlara İlk Mektup" başlıklı şiirinde Bulgar zulmünü eleştirir:

*"Hesaba kalkarsak eğer sizinle
Borçlu çıkarsınız eyi düşünün
Komşuluk olmazmış meğer sizinle
Tarihte köleyi beyi düşünün
İsmi değişir mi Müslüman Türkün
Eviden köyünden edilir sürgün
El etek öperdi kralınız dün"*

Ananıza düşen payı düşünün” (Köktürk 2011: 143)

1987’de siyasi yasaklılığın halk oylamasıyla kaldırılması eski liderlerin siyaset sahnesinde tekrar yer almalarının önünü açar. Kemâlî Bülbül, Alpaslan Türkeş’in siyasete dönmesiyle ANAP’tan vazgeçerek ona övgüler dizer:

*“Yediden yetmişe müjdeler olsun
Samsun ilimize Başbuğ geliyor
Caddeler sokaklar coşkuyla dolsun
Sevgi selimize Başbuğ geliyor” (Köktürk 2011: 289)*

6 Kasım 1989’a gelindiğinde Kenan Evren’in cumhurbaşkanlığı sona erer ve yerine Turgut Özal seçilir. Aynı yıl Berlin duvarı yıkılır. Yıldırım Akbulut, ANAP genel başkanı sıfatıyla hükümeti kurar.

Turgut Özal’ı yıllar, Türkiye’de büyük bir değişimin yaşandığı, liberal bakış açısının her alana hâkim olduğu bir dönem olarak tarihe geçer. İlk iktidar günlerinde kendisine övgüler düzülen Özal, bir zaman sonra en ağır yergilere maruz kalır. En ağır eleştiriler de Ozan Arif’ten gelir:

*“Sen sensen yok musun sen
Her işin çirkin Turgut
Senin de gelenlerden
Kalmadı farkın Turgut” (http://www.ozan-arif.net/) [ET: 22.09.2015]*

Özal eleştirisi yapanlardan biri de Gönüllü Coşkun’dur. Coşkun, Zeynep Özal’a hediye edilen Jaguar marka otomobil üzerinden şunları söyler:

*“Bu günlerde azdırdılar
Yiyip doya doya bunlar
Halkı candan bezdirdiler
Her gün soya soya bunlar
...
Bu Gönüllü Coşkun ince
Gerçekleri görür önce
Jaguarlar devrilince
Bir gün kalır yaya bunlar” (Karatepe 2007: 50)*

Özal döneminde yolsuzluklara bağlı olarak kayda geçen “hayali ihracat” terimi vardır. Mahmut Erdal, bu durumu kepezelik olarak şiirinde işler:

*“Bu ne kepezelik bu ne rezalet
Devlette talan var soyan soyana
Hani nerde yasa nerde adalet
Kurtuluş günü sayan sayana
.....*

*Genel müdür bakan milletvekili
Arkası kuvvetli sağlamdır beli
Mülkiye amiri kaymakam vali
Zehir zıkkım olsun yiyen yiyene
....*

Yeter Mahmut Erdal gel sıkma canı

*Yetim hakkı yiyen bozuktur kanı
Umursamaz altmış milyon insanı
Enayi yerine koyan koyana”* (Erdal 1998: 173-174)

XX. yüzyılın son on yılı (1990-1999) hem Türkiye hem de Dünya tarihi açısından önemli gelişmeleri kaydetmiştir.

1990 yılı, çok sayıda aydının cinayetine tanıklık eder: Muammer Aksoy (31 Ocak), Çetin Emeç (7 Mart), Turan Dursun (4 Eylül), Bahriye Üçok (6 Ekim).

Yapılan genel seçimler sonucunda DYP-SHP koalisyonunun kurulması; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliğin silahlı çatışmaya dönüşmesi; Yugoslavya'nın parçalanması ve Boşnakların soykırıma uğramaları, 1991 yılındaki öne çıkan hadiselerdir. 1992 yılı ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılına şahitlik eder.

1993 yılı, 24 Ocakta Uğur Mumcu'nun katledilmesiyle başlar.

2 Temmuz 1993'te Sivas'ta çıkan olaylar sonucunda Madımak Otelinde 37 sanatçı-aydın ile 2 otel görevlisi yanarak veya dumandan zehirlenerek ölür. Bu vahim olay birçok şiire konu olur.² Gönüllü Coşkun'dan bir dörtlük:

*“Otuz yedi canı kahpece yakıp
Gezdiler dindarca tavırlar takıp
Eller halimize dışarıdan bakıp
Gülüyor güldükçe çıldırıyorum”* (Karatepe 1997: 115)

Bu olayla ilgili bir bent de Ozan Şahturna'dan,

*“Adı kanlı Sivas'taki ezeli
Kapkaranlık güçler estirdi yeli
Sürüklendi Pir Sultan'ın heykeli
Ezilenler zulme karşı susmayın
Aleviler örgütlenin pısmayın”* (Ozan Şahturna 1998: 199)

5 Şubat 1994'te Saraybosna'da Pazar yerinin bombalanması sonucu 68 kişi hayatını kaybeder, 200 kişi de yaralanır. Âşık Hacı Karakılçık, bir şiirinde Bosna Hersek'teki duruma dikkat çeker:

*“A.B.D.'ye güvenirse
Her emrine evet dersek
Daha nice Bosna Hersek
Talan olur talan olur*

...

*Bosna Hersek eziliyor
Ciğerlerim sızılıyor
Yedi yaşında yavrular
Tecavüzle bozuluyor”* (Alptekin 1993: 199)

Samsunlu Âşık Kemâlî Bülbül, Birleşmiş Milletler'in Bosna Hersek'teki savaşa seyirci kalmasını eleştirir ve herkesi Bosna'ya yardıma çağırır:

² Bu konu üzerine antolojiler dolusu şiirler yazılmıştır. Bk. <http://www.edebiyatdefteri.com/sivas/siirleri/>

*“Eğer bir Müslüman düşmüşse dara
Yardımlar gelmeli gönül dolusu
Dertlere devadır verilen para
İslâma yönelmiş topun namlusu*

...

*Birleşmiş Milletler seyirci mi ne
Yetkiler kısıtlı barış gücüne
Gökten mermi yağar halkın içine
Herkesin başında ölüm korkusu” (Köktürk 2011: 323)*

1995 yılına önemli bir anlaşmayla girilir: Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanır.

28 Haziran 1995’te Necmettin Erbakan başbakanlığında –dönüşümlü başbakanlık olarak öngörülen- REFAH-YOL hükümeti kurulur. Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan, yapılan eleştirilerde hacı-bacı olarak anılır:

*“Her gün bir skandal bu ne rezalet
De gel de sen sövme böyle bu düzene
Hani nerde yasa nerde adalet
De gel de sen sövme böyle bu düzene*

....

*Hacı ile Bacı işte meydanda
Bir eli irtica bir eli kanda
Zamların elinde usandık canda
De gel de sen sövme böyle bu düzene*

...

*Tıkanmış adalet işlemez merci
Her tarafı sardı dinci gerici
İnsanlar yanarken polis seyirci
De gel de sen sövme böyle bu düzene” (Erdal 1998: 283)*

Erbakan-Çiller birlikteliği ile Erbakan’ın “Adil düzen” vurgusu da taşlamalarda yerini alır. Ozan Arif’in bu konudaki eleştirileri şöyledir:

*“Necmettin Bey Çiller’e kırk tane isim buldu
Renksiz, gavur gelini, taklitçi lakap boldu
Aynı Çiller bir anda Rabia Sultan oldu*

*Adil düzen bu ise pılanmış muhteremler
Baştan başa palavra yalanmış muhteremler*

*Aziz ve de muhterem hocamız hiç bakmadı
Bir hanım el uzatsa günah diye sıkmadı
Çiller’inki yumuşak onu hiç bırakmadı*

*Adil düzen bu ise pılanmış muhteremler
Baştan başa palavra yalanmış muhteremler” (http://www.ozan-*

arif.net/index.php/siirler/item/2055-adil-duzen [ET:23.09.2015]

3 Kasım 1995’te Balıkesir’in Susurluk ilçesinde DYP Şanlıurfa milletvekili Sedat Bucak’ın kurtulduğu ancak dört kişinin ölümüyle sonuçlanan kaza, solcu âşıkların çokça işlediği temalardan biri olmuştur. Âşık Nizam’ın “İşte Susurluk olayı” ayaklı şiiri şöyledir:

“Yedi başlı deve döndü
İşte Susurluk olayı
Çoklarının farı söndü
İşte Susurluk olayı

...

Siz yaptınız onu çete
Kendine sor gitme öte
Vardı da dayandı MİT’e
İşte Susurluk olayı

...

Nizamî der yalan çoktur
Ölüye hiç huzur yoktur
Daha diyecek çoktur
İşte Susurluk olayı” (Çıblak 2008: 250)

Ozan Şahturna, “Barış Anaları” adını taşıyan 21. albümünde “Susurluk’ta Bir Kaza” başlığıyla bestelediği bir türküye ver verir:

“Susurluk’ta bir kaza
Oyun düştü cambaza
Kaza güme gitmesin
Aman şoför bas gaza

Kamyon düzene çarptı
İktidar AIDS kaptı
Çeteler saklanırken
Baş aktör hile yaptı

...

Şahturna sır patladı
Çatlı çatı çatladı
Bucak mafyadan geçti
Tüm dünya atladı” (Ozan Şahturna 1998: 101)

1997 yılı, 28 Şubatta gerçekleşen ve ileride “28 Şubat Süreci” olarak anılacak tarihi Millî Güvenlik Kurulu toplantısı ile açılır.

4 Nisanda ülkücü hareketin kurucusu ve MHP genel başkanı Alpaslan Türkeş Hakk’a yürür.

13 Temmuzda ANASOL-D, 55. Cumhuriyet hükümeti olarak güvenoyu alır.

25 Kasımda Türkbank ihalesinden dolayı hakkında gensoru verilen Mesut Yılmaz, Cumhuriyet tarihinde gensoruyla düşürülen ilk hükümetin başbakanı olarak tarihe geçer.

16 Şubatta Terör örgütü PKK’nin elebaşı Abdullah Öcalan, Kenya’da yakalanarak Türkiye’ye getirilir.

18 Nisanda yapılan Erken Genel Seçimlerde DSP birinci, MHP ikinci FP ise üçüncü parti olur. 28 Mayıs’ta üç partiden oluşan 57. Hükümet (ANASOL-M / DSP-ANAP-MHP) kurulur. 17 Ağustos, Türkiye deprem tarihine kara

bir sayfa olarak kaydedilir. 21 Ekimde Prof. Ahmet Taner Kışlalı öldürülür. 22 Aralıkta Hükümet, Egebank, Yaşarbank, Yurtbank, Sümerbank ve Esbank'a el koyar.

Görüldüğü üzere 1990-1999 yılları arası, neredeyse her günü tarihe geçecek olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemi idrak eden âşıklar, tüm siyasileri, kişiliklerinden ziyade olaylar ve olgular üzerinden eleştirmişlerdir.

Âşıkların Türkiye'nin düşmanları, terör olayları ile yoksulluk, yolsuzluk, vergi ve zamlar konusunda ortak tavır aldıkları görülmektedir.

Bu ortak duyuş tarzı bazı konulara gelince ilerici-gerici; laik-antilaik; Alevi-Sünni karşıtlığına dönüşmüş "sistemle çatışanlar sol ve Alevî; sistemle barışık olanlar ise sağcı ve Sünni olarak iki kategori" oluşturmuşlardır. (Oğuz 2007: 170)

1990 sonrası gelişmeler, Kültür Bakanlığı marifetiyle âşıkların kayda geçirilmesi; SHP'li Kültür Bakanı Fikri D. Sağlar zamanında (3 Ağustos 1993) Murat Çobanoğlu ile Şeref Taşlıova'nın devlet sanatçısı olarak Sivas Kültür Müdürlüğü bünyesinde kadroya alınmaları devletin de sağ görüşlü âşıklara biraz daha yakın durduğunun göstergesidir.

Kaynakça

AKTAŞ, A. İhsan (2002), *Anadoluyu Kucaklayan Ozan: Mahzuni Şerif*, 4. bs., Ankara: Baran Ofset.

ALPTEKİN, Ali Berat (1993), *Âşık Hacı Karakılçık Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Hatay: Kültür Ofset Basımevi.

BAŞGÖZ, İlhan (1986), "Habib Karaslan Ya Da Bir Halk Şairinin Gizli Dosyası", *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yayınları, s.192-203.

BEKKİ, Salahaddin (2008), "Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme (1960-1980)", *Folklor/Edebiyat*, S. 55, s. 267-286.

ÇIBLAK, Nilgün (2008), *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ankara: Ürün Yayınları.

DÜZGÜN, Dilaver (1997), *Âşık Yaşar Reyhanî Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

ERDAL, Mahmut (1998), *Bir Ozanın Kaleminden*, 4. bs., İstanbul: Anadolu Matbaası.

KARATEPE, Hatice (2007), *Günümüz Saz Şairlerinden Gönüllü Coşkun Hayatı ve Şiirleri*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Araştırma Projesi.

KAYA, Doğan (1990), *Şairnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÖKTÜRK, Şahin (2011), *Samsunlu Âşık Kemâlî Bülbül Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları.

OĞUZ, M. Öcal (2007), “Âşık Şiiri (XVI-XX. yüzyıl)”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 138-179.

Ozan Ârif (1987), *Bir Devrin Destanı*, Frankfurt am Main: Alp Yayınları.

Ozan Şahturna (1998), *Şakıyan Turna: Şahturna*, İstanbul: Can Yayınları.

ÜLGEN, Erol (1995), *Şemsi Yastıman Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Ahilik Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.

EK I: Gürünlü Gülhanî, Şairnâme (Ozanlar Geçidi)

Hele dinle beni ozan kardeşim
İki sözün biri yalan olmasın
Kayıksız deryada yüzen kardeşim
Doğru söyle sana gülen olmasın

Mahzûnî çok sağa sola atıldı
Sevildi sayıldı fazla tutuldu
Gizli gizli eylemlere katıldı
Bükülerek giden yılan olmasın

Ali Gürbüz sola doğru yürümüş
Hüseyin Çırakman ile birikmiş [bir imiş]
Fikrini anlamak biraz zor imiş
Reklam yapan çoktur ilan olmasın

Ali İzzet Özkan, Davut Sularî
Şah Turna da atılıyor ileri
İhsanî'dir solcuların kralı
Sakın peşi sıra gelen olmasın

Çobanoğlu benim gibi uzamış
Boyu tam bir doksan o da az imiş
Tabanca taşıyor sükse poz imiş
Âşık bunu yapmaz bilen olmasın

Bir başkadır Mechûlî'nin âlemi
Zamanî'yi görsem vermem selamı
Manalıdır Karakoç'un kelamı
Arayıp suçunu bulan olmasın

Şeref Taşlıova Âşık Meczûbî
Sanatî, Derdimend, Vasfi Hayatî
Feryâdî, Hüdâî hele Kırkhânî
Bir araya gelip şölen olmasın

Sefil Selimî'yi tutanlar çoktur
Şu Kul Mustafa'ya atanlar çoktur
Yaşar Reyhanî'ye çatanlar çoktur
Ok atıp sinesin delen olmasın

Ehli kâmil olmuş Mevlüt İhsanî
Dürr ü cevher satar Âşık Feymânî
Halil Karabulut, Karanlı İlhamî

Gül gibi açılsın solan olmasın

Emsâlî'yi sevdim saydım can verdim

Beyânî'nin mahlasını ben verdim

Hacı Pir'e şöhrat verdim şan verdim

Korusun kendini talan olmasın

Âşık Çaresiz'in halini sordum

Dinlerse sözümlü nasihat verdim

Hayalî Hasan'ı çok güçlü gördüm

Gonca güle benzer yolan olmasın

Âşık İsmat Namlı ışıklı fener

Hacı Karakılıç gösterdi hüner

Dinle sözlerimi ey âşık Yener

Sakla eserini çalan olmasın

Hüseyin Kaçıran, Âşık Eminî

Zülfikar Divânî almış demini

Tâlibî, Kul Sâdî duysun Selmânî

Sözüm yalan ise alan olmasın

Yetmişe yaklaştı Efkârî Baba

Vahap Kocaman'da vardır bir çaba

Jüri heyetine olmuştur gebe

Bu sene çocuğa kalan olmasın

Mahrûmî'yi Pervânî'yi tanımam

Maksûdî'nin sözlerine kanamam

Âşık Gülhanî'yim geri dönemem

Daha bana haber salan olmasın (Kaya 1990: 79-81)

EK II: Seçilmiş Kronoloji (1990-1999)

1990 yılı, çok sayıda aydının cinayetine tanıklık eder: Muammer Aksoy (31 Ocak), Çetin Emeç (7 Mart), Turan Dursun (4 Eylül), Bahriye Üçok (6 Ekim).

Yapılan genel seçimler sonucunda DYP-SHP koalisyonunun kurulması; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliğin silahlı çatışmaya dönüşmesi; Yugoslavya'nın parçalanması ve Sırların "etnik temizlik" uygulamaları 1991 yılındaki öne çıkan hadiselerdir. 1992 yılı ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılına şahitlik eder.

1993 yılı 24 Ocakta Uğur Mumcu'nun katledilmesiyle başlar. 17 Nisanda Cumhurbaşkanı Turgut Özal ölür ve 16 Mayıs'ta Süleyman Demirel cumhurbaşkanı olur. 24 Mayıs'ta PKK terör örgütü Bingöl'de 33 askerimizi şehit eder. 2 Temmuz Sivas/Madımak olayları, 37 sanatçı ve aydın yanarak veya dumandan zehirlenerek ölür.

5 Şubat 1994'te Saraybosna'da Pazar yerinin bombalanması sonucu 68 kişi ölür, 200 kişi de yaralanır. 23 Şubat 1994 cep telefonu şebekelerinin açılışı yapılır. 26 Martta yapılan yerel seçimlerde DYP birinci, ANAP ikinci RP ise üçüncü olur. Recep Tayyip Erdoğan İstanbul, Melih Gökçek de Ankara Büyükşehir belediye başkanı olur. 5 Nisanda Ekonomik önlemler paketi açıklanır. 13 Nisanda Radyo Televizyon Üst Kurulu oluşturulur. 23 Kasımda Özelleştirme yasası çıkarılır.

1995 yılına önemli bir anlaşmayla girilir: Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanır. Ve bu anlaşma 13 Aralıkta yürürlüğe girer. 12 Martta İstanbul Gazi Mahallesinde büyük olaylar çıkar. 19 Eylülde CHP-DYP koalisyonu bozulur. 5 Kasımda tekrar aynı partiler hükümeti kurarlar. 24 Aralıkta yapılan genel seçimlerde Refah Partisi birinci, ANAP ikinci DYP ise üçüncü parti olur. 6 Martta Mesut Yılmaz başbakanlığında ANA-YOL hükümeti kurulur. 28 Haziranda Necmettin Erbakan başbakanlığında –dönüşümlü olarak öngörülen- REFAH-YOL hükümeti kurulur. 3 Kasımda Balıkesir'in Susurluk ilçesinde DYP Şanlıurfa milletvekili Sedat Bucak'ın kurtulduğu ancak dört kişinin ölümüyle sonuçlanan kaza gerçekleşir.

1997 yılı, 28 Şubatta gerçekleşen ve ileride “28 Şubat Süreci” olarak anılacak tarihi Millî Güvenlik Kurulu toplantısı ile açılır. 4 Nisanda ülkücü hareketin kurucusu ve MHP genel başkanı Alpaslan Türkeş Hakk'a yürür. 21 Haziranda dönüşümlü koalisyon protokolü gereği Erbakan istifa eder ancak Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e değil de Mesut Yılmaz'a verir. 13 Temmuzda ANASOL-D 55. Cumhuriyet hükümeti olarak güvenoyu alır.

5 Kasım 1998'de 10 Aylık hapis cezası Danıştay tarafından onanan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, belediye başkanlığından düşürülür. 25 Kasımda Türkbank ihalesinden dolayı hakkında gensoru verilen Mesut Yılmaz, Cumhuriyet tarihinde gensoruyla düşürülen ilk hükümetin başkanı olarak tarihe geçer.

11 Ocak 1999'ta ülkeyi seçimlere götürmek üzere Bülent Ecevit tarafından azınlık hükümeti kurulur. 16 Şubatta Terör örgütü PKK'nin elebaşı Abdullah Öcalan, Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilir. 18 Nisanda yapılan Erken genel seçimlerde DSP birinci, MHP ikinci FP ise üçüncü olur. 28 Mayıs'ta üç partiden oluşan 57. Hükümet (ANASOL-M / DSP-ANAP-MHP) kurulur. 17 Ağustos, Türkiye deprem tarihine kara bir sayfa olarak kaydedilir. 21 Ekimde Prof. Ahmet Taner Kışlalı öldürülür. 22 Aralıkta Hükümet, Egebank, Yaşarbank, Yurtbank, Sümerbank ve Esbank'a el koyar.

